

TUZA TIBOR

romaintegrációs programvezető

Hajdú-Bihar Megyei Pedagógiai Intézet

Debrecen

Ki tud többet cigány (romani) nyelven?

A kultúrák kölcsönhatása nem vitatható. Példa erre a nyelv is. Hét évszázados együttélé-
sünk során – a szókészletre pillantást vetve – legalább annyival gazdagította a cigány nyelv a
magyar nyelvet, mint amennyivel a magyar a cigányt.

A diaszpórában élő népek, népcsoportok számára a nyelv, akárcsak a beszélt nyelv is, az
összetartozás-tudatnak legfontosabb tényezője, az önfenntartás eszköze. Minden egyéb, érzel-
mi, értelmi, tudatos vagy tudattalan: külső vagy belső tulajdonság csak másodlagos kérdése az
identitásnak.

Az európai cigány nyelv anyira indiai ma már, amennyire finn vagy ugor, altáji nyelv a
magyar. A cigány nyelv egyetlen indiai nyelvvel sem azonos, de azokkal rokon, közös töről
fakad, ugyanúgy, mint ahogyan a magyar nyelv is rokon a finnel, a manysival, az osztjakkal
stb. Azaz a cigány nyelv indiai eredetű európai nyelv, az indoeurópai nyelvcsalád tagja. Nyelv-
járási változatainak milyenségét az határozza meg, hogy népvándorlása során mely népek által
lakott területeken vezetett át útja, vagy mely népekkel került gazdasági és/vagy kulturális
kapcsolatba. A mai cigány nyelv nyelvjárásai „változatok egy témára”, ahol is a téma maga az
eredeti indiai nyelv, változatai pedig a mindenkori környezetből átvett elemekkel gazdagodó
nyelvjárások.

A kölcsönhatást pedig igazolja, hogy cigány eredetű és közvetítésű szavak sokaságát talál-
juk a magyar nyelvben. Kakuk Mátyás önálló kötetben (Cigány közvetítésű jövevényszavak a
magyar nyelvben. Szolnok, 1997) ismertette ezeket etimológiai elemzéssel. Itt és most csupán
felsorolunk kötetéből az alábbiakban néhány magyar szót, amit a cigányoknak köszönhetünk:

abajgat, ácsi, alamuszi, ármányos, balfasz, bámul, bandzsa, bandzsít, bárgyú, becsajol, becsül, besikál, biboldó, bili, bitang, bizarr, bojtár, budi, cingár, ciróka-maróka, cudar, cuháré, csakliz, csalamádé, csatangol, csávó, csibész, csikasz, csikland, csimpaszkodik, csór, csóró, csúf, csuklik, csúnya, dévaj, dilis, doszta, duma, eszkába, eszkából, félnótás, gajdol, garázda, gógyi, górá, góré (főnök), guba, habzsol, hacacaré, hajcsi, hajkurász, handabanda, happaré, hebehurgya, herdál, hóhányó, horpasz, kabala, kaja, kalyiba, kamel, kampec, kászálódik, kérés, kertel, kofa, kojtol, korlát, kukucskál, kunyerál, kusza, kuszál, laci (lackó, lacibertyár), lakol (meglakol), lázad, lazukál (lazsál), lelécel, lóvé, majszol, makrancos, mocsok, motoz, moryog, náspágol (elnáspágol), nyikhaj, pali (palira vesz, palimadár), pancsol, pandur, pátyol, pereputty, pia, pilács, pimasz, pipa, pipogya, piri (pirinyó), pizskál, pityke, pótol, puja, rajkó, rimánkodik, rupó (ruppó = pénz), sajnál, sanda, sanyargat, serpenyő, sertepertél, sintér, sunyi, sündörög, szapul, szeleburdi, szikkad, szundizik, takony, tákol, ténfereg, teng, tulok, uzsgyi, verda, zakatol, zivatar, zsába, zsarol, zsernyák..

A fentiekben kuriózumként közöltünk néhány triviális, illetve jassz-nyelvi kifejezést is, amelyeket nem feltétlenül kell propagálnunk, bár szókészletünkbe ugyanúgy beletartoznak, mint az úgynevezett szalonképes szavak és kifejezések. Jelentős közeledést érhetünk el cigány

---

* A szavak etimológiáját nem ellenőriztük, nem vetettük egybe a TESz adataival, így csak feltételezhetjük a szerző hivatkozott forrásának hitelességét, de nem tekinthetjük igazoltnak. (A szerkesztő)

és magyar tanítványaink között, ha minden erőltetés nélkül időnként tudatosítjuk, hogy a magyarok ugyanúgy és nem kevesebbet tanultak a cigányoktól, mint a cigányok a magyaroktól. Továbbá alapfokú nyelvismerettel és szótárhasználattal mind a szorgalmi időben, mind a szünetekben, nyári táborozások alkalmával szórakoztató és egymás megbecsülését segítő vetélkedőket tudunk tartani például „Ki tud többet cigányul?” fedőnévvel. Ha előzetesen tisztázzuk (táblán, tablón a vetélkedő idején is szem előtt tartjuk) a cigány nyelv hangjait és kiejtésüket. Majd cigány szótárból véve cigány helyesírással adjuk meg a magyar nyelv azon cigány eredetű jövevényszavait, amelyeket a gyerekeknek „magyarra kell fordítani”. Közelítő kiejtést is közölhetünk a cigány helyesírással szereplő szó mellett. (A kiejtés pontosabb közléséhez olyan betűjelek használatára lenne szükség, amelyeket általános iskolás tanítványaink még nem ismernek.) Vagy pedig a játékvezető a megoldások sikerét azzal is elősegítheti, hogy – alapfokú nyelvismeretét hasznosítva – hangoztatja, a fordításra időt adva egymás után cigány kiejtés szerint felolvassa a megfejtendő szavakat. Számos más ötlettel is gazdagíthatjuk ezeket a vetélkedőket.

Több kiváló cigány szótárral rendelkezünk, amelyek részben a cigány nyelvújítás kezdetének számító cigány nyelvújítási kódex kiadása (1992) előtt, részben ezt követően jelentek meg. (A cigány nyelvről egyébként sokkal korábban, 1971-ben, az első cigány világtudományos születtet máig érvényes döntés.) Ilyenek például a romani shib esetében *Choli Daróczi József, Rostás-Farkas György, Sztójkó Ilona* munkái vagy a beás nyelv esetében *Varga Ilona* kiváló munkája.

Romani szószedethez ajánljuk *Karsai Ervin* szótárát. A gádzsó (nem cigány) *Karsai Ervin*, a romológia professzora az 1956-os forradalom és szabadságharc résztvevője volt, emiatt hosszú évekre börtönbe került, s később is, egészen a rendszerváltásig hátrányos megkülönböztetés sújtotta. A börtönben rabtársaitól tanult meg cigányul, majd szabadulása után a cigány nyelv és kultúra kutatója és fejlesztője lett. Elősegítve ezzel egymás megismerését, megértését és békés együttműködését is. Ő az első, aki cigány nyelvből doktorált. 2000-ben kiadott *Cigány-magyar és magyar-cigány kieszótára* a romani alapszókincset tartalmazza. (Ennél lényegesen bővebb *Sztójkó Ilona* 2002-ben kiadott kétkötetes munkája.)

A feladat sor összeállításánál során nem vétünk azzal sem, ha olyan nyilvánvalóan nemzetközi (többnyire görög és latin eredetű) szavakat is beválogatunk a szószedetbe, amelyek azonosan szerepelnek a cigány és a magyar szókészletben. (Sok ilyen van a cigány nyelvben. A feladatmegoldások könnyítése végett mi is válogattunk ezekből néhányat.) Hiszen ezek a közös nyelvi elemek is erősítik összetartozásunkat.

Feladatlapunk száz szót tartalmaz. Egy vetélkedőhöz ennek a fele is elég, ugyanakkor kívánatos, hogy huszonöt-nél kevesebb ne legyen. A száz szó egyben lehetőséget ad válogatásra, illetve elődöntő és döntő rendezése esetén eltérő nehézségi fokú feladatsor összeállítására. A cigány főneveket könnyítés gyanánt előljáró szó nélkül szerepeltetjük. Az alábbi szószedetben példákat adunk az elfogadható megoldásokra is, amelyek színvonalukról ugyancsak értékelendők.

KI TUD TÖBBET CIGÁNY (ROMANI) NYELVEN?

Találd ki és írd le, hogy a cigány szó mit jelent magyarul!

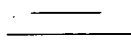
Cigány szó	Közelítő kiejtése	Jelentése magyar nyelven
achi	ácsi	ácsi, állj meg, állj ki
ajero	ájero	ájér, levegő, légmozgás, szellő
alfabeto	alfabéto	alfabéta, betűrend, ábécé
babuka	babuka	baba, játékbaba

Cigány szó	Közelítő kiejtése	Jelentése magyar nyelven
bachi	<i>bácsi</i>	bácsi, nagybácsi
bajo	<i>bajo</i>	baj
banda	<i>banda</i>	banda, zenekar, cigánybanda
bandzha	<i>bandzsa</i>	bandzsa
barka	<i>bárka</i>	bárka, csónak
baro	<i>baró</i>	baró, nagyon jó, nagyon szép, nagyszerű
bileto	<i>biléto</i>	biléta, jegy
bolta	<i>bolta</i>	bolt, üzlet, elárusító hely
budi (budara)	<i>budi</i>	budi, árnyékszék, klozet, vécé
budyiga	<i>bugyiga</i>	bugyogó, bugyi, női alsónemű
bula	<i>bula</i>	bula, lány, nagylány ('fenék' és 'picsa' is)
bunda	<i>bunda</i>	bunda
buznyako	<i>buznyáko</i>	buznyák, fillér, fabatka, a legkisebb pénz
cirkusi	<i>cirkuszi</i>	cirkusz
chalado	<i>családo</i>	család, família
chorel	<i>csórel</i>	csór, csórel, csen, lop
chorro	<i>csoró</i>	csóró, szegény
dili, dilino	<i>dili, dilinó</i>	dili, dilis, dilinós, bolond, idióta, örült
doba	<i>doba</i>	dob (hangszer)
dosta	<i>doszta</i>	doszta, elég (elegendő)
duma	<i>duma</i>	duma, beszéd, szöveg
fabrikalil	<i>fabrikálil</i>	fabrikál, gyárt, készít
facano	<i>fácáno</i>	fácán
fajino	<i>fájino</i>	fájin, finom, nagyszerű, tetszetős
familija	<i>famílija</i>	família, család, rokonság
fojovo	<i>folyóvo</i>	folyó
foro	<i>fóro</i>	fórum, város, vásártér, vásár
fusuj	<i>fuszuj</i>	fuszulyka, bab
gazda	<i>gazda</i>	gazda
godyi	<i>gógyi</i>	gógyi, ész, agy, értelem, tudás
gradyija	<i>grágyija</i>	garád, kerítés, sövénykerítés
gumi	<i>gumi</i>	gumi
gunuj	<i>gunuj</i>	ganaj, ganéj, gané, trágya, állati ürülék
handabanda	<i>handabanda</i>	handabanda
xoxamno	<i>hóhámno</i>	hóhányó, hazudós, hazug, csibész
kamel	<i>kamel</i>	kamel, szeret, akar
kanna	<i>kanna</i>	kanna
kolyiba	<i>kolyiba</i>	kalyiba, kunyhó
kochaj	<i>kocsáj</i>	kocsány, a növény hajtása, szára
kermo	<i>kermó</i>	hernyó
kher	<i>ker</i>	kérő, ház, lakás
khoro	<i>koró</i>	korsó
kirchima	<i>kircsima</i>	kricsmó, kocsmá
kirchimari	<i>kircsimári</i>	kocsmáros
kolomperi	<i>kolompéri</i>	kolompér, krumpli, burgonya
kosa	<i>kosza</i>	kasza
kumpanija	<i>kumpánija</i>	kompanya, karaván, társaság, brancs
labda	<i>labda</i>	labda

Cigány szó	Közelítő kiejtése	Jelentése magyar nyelven
lampa	<i>lámpa</i>	lámpa
lanco	<i>lánco</i>	lánc
lapata	<i>lapáta</i>	lapát
litera	<i>litéra</i>	liter
love	<i>lóvé</i>	lóvé, pénz
lupaj	<i>lupáj</i>	lapály, lapos
majmo	<i>majmo</i>	majom
mama	<i>mama</i>	mama, anya, anyu
mami	<i>mámi</i>	mámi, nagymama, nagyanyó
manush	<i>manus</i>	manus, ember
mato	<i>mátó</i>	mátós, ittas, részeg
medva	<i>medva</i>	medve
mucica	<i>mucica</i>	cica, kismacska
musaj	<i>muszáj</i>	muszáj, kell, szükséges
nyishta	<i>nyista, nyicsta</i>	nyista, semmi
papo	<i>papó</i>	papó, nagyapa, nagyapó, öregember
papucha	<i>papucsa</i>	papucs, cipő, lábbeli
pijel	<i>pijel</i>	piál, iszik
phurde	<i>purde</i>	purde, purgyé, fiúgyerek, cigány gyerek
rabo	<i>rabo</i>	rab, fogoly, elítélt, börtönlakó
raca	<i>raca</i>	ruca, kacsa
rafo	<i>ráfó</i>	ráf, abroncs, vasabroncs
rajko	<i>rajkó</i>	rajkó, úrfi, cigányfiú, cigány gyerek
rako	<i>ráko</i>	rák
rama	<i>ráma</i>	ráma, keret (és 'csoda' is)
roklya	<i>roklya</i>	rokolya, szoknya, bő ráncos szoknya
rota	<i>rota</i>	rota, kerék, körben forgó alkatrész
rundo	<i>rundó</i>	rund, rundó, kör, menet, forduló
rupa	<i>rupa</i>	rupó, ruppó, pénz (eredetileg 'ezüst')
ruzha	<i>rúzza</i>	rózsa
shavo	<i>sávó, csávó</i>	csávó, fiú, cigányfiú, nagyfiú, legény
shej	<i>sej, csej</i>	csaj, lány, cigánylány, nagylány
shero	<i>séro</i>	séro, fej, fizimiska, hajviselet
shipka	<i>sipka</i>	sipka, sapka
shrofo	<i>srófo</i>	sróf, csavar
shtala	<i>stála</i>	istálló
shukar	<i>sukár</i>	sudár, szép
sablya	<i>szablya</i>	szablya, kard
skurto	<i>szkurto</i>	kurta, rövid
tata	<i>tata</i>	tata, apa, apu
tashka	<i>táska</i>	táska
temlica	<i>temlica</i>	tömlöc, börtön
ulej	<i>ulej</i>	olaj
vajda	<i>vajda</i>	vajda
vedra	<i>vedra</i>	veder - vödör
vulyica	<i>vulyica</i>	utca
zhal	<i>zsal, dzsal</i>	dzsal, megy, halad
ushtyi	<i>uzstyj</i>	uzsgyi, menj, gyerünk, menekülj

A feladatmegoldások értékelése során arra törekszünk, hogy minden közelítőleg megfelelő fordítást elfogadjunk. Mindenkit megdicsérünk, az élen állókat díjazzuk. Teljesítménycsoportok szerint is díjazhatunk. Például: 91-100 %: I. díj, 71-90 %: II. díj, 31-70 %: III. díj, s ha netán lenne 30 %-os vagy ez alatti teljesítmény, az a IV. díj. – A fordítások ellenőrzése-értékelése során nyilvánvalóan nem hagyjuk szó nélkül az esetleges helyesírási hibákat, de a helyesírási hibákat nem számítjuk be a megoldások elfogadásába.

Jó szórakozást!

IMRE RUBENNÉ DR.

főiskolai tanár

Nyíregyházi Főiskola, Tanítóképző Intézet

Nyíregyháza

Köszönésformák Móricz Zsigmond: Sári bíró című vígjátékában

1. A köszönés és a megszólítás a társadalmi kapcsolatteremtés nyelvi formái. A magyar nyelvészeti szakirodalomban meglévő, ezzel a témával foglalkozó cikkek egyik része egyes korszakoknak a teljesség igénye nélküli leírására korlátozódik (vö. THEWREWK 1897, SIMONYI 1911, SINOR 1974). A mai nyelvre vonatkozóan néhány összefoglaló tanulmány is megjelent (vö. LADÓ 1958, 1959, GUSZKOVA 1981, DEME–GRÉTSY–WACHA 1987/1999, DOMONKOSI 2002). A nyelvhasználat és társadalom összefüggését kutató szociolingvisztika egyik kedvelt vizsgálati témaköre a nyelvi tiszteletadási formák leírása (vö. TÓTH 1983, KISS 1993, BALÁZS 1993, KISS 1995, SÁNDOR 1996). Az újabb kutatások a pragmatika és a beszédaktus-elmélet eredményeinek bevonásával bővítik a témával kapcsolatos ismereteket (vö. NYOMÁRKAY 1998, 1999).

2. A fenti tanulmányokban több helyen is olvashatjuk, hogy a régi korok tiszteletadási formáinak tanulmányozására a szépirodalmi alkotások kitűnő lehetőséget nyújtanak. Deme László a következőket írja: „Jó tükrözője az érintkezésformák mindenkori értékének és értékváltozásának a mindenkori szépirodalom” (DEME–GRÉTSY–WACHA 1987/1999: 62). Sebestyén Árpád több cikkében és előadásában a szociolingvisztikai szemléletmód érvényesítését hangsúlyozza a realista szépirodalmi művek elemzésében. Hasznos nyelvi elemzési szempontnak tartja annak megfigyelését, hogy a szereplők nyelvezete milyen mértékben és hogyan érzékelteti társadalmi hovatartozásukat, szociális helyzetüket, műveltségüket, életkorukat és nemüket (SEBESTYÉN 1990: 45; 1993: 85). Balázs Géza népies íróink prózájára hivatkozik: „Népies íróink gazdagon alkalmazzák a kapcsolatra utaló nyelvi elemeket. Prózájukba beépítik a népnyelvnek ezeket az elemeit” (BALÁZS 1993: 49). Nyomárkay István a középosztály udvariassági beszédaktusait tanulmányozva a nyelvi példákat Herczeg Ferenc, Csathó Kálmán, Harsányi Zsolt és Molnár Ferenc műveiből meríti.

Bárczi Géza a nyelvjárás és irodalmi stílus kérdéseit taglalva azt bizonyítja, hogy a nyelvjárás és szociolingvisztikai jelenségeket nemcsak a valóságban lehet vizsgálni, hanem realista szépirodalmi művek fiktív világában is (vö. BÁRCZI 1961: 62–112). Móricz Zsigmond írói nyelvével sokan sokféle közelítéssel foglalkoztak, főleg stilisztikai szempontból (vö. HERCZEG 1961, SZATHMÁRI 1961, SEBESTYÉN 1972). Én szociolingvisztikai jellegű nyelvi